

УДК 340.12+340.5+342.41

Публікація: 31.05.2026

doi.org/10.30970/jcl.2.2026.1

Михайло Савчин

Доктор юридичних наук, професор, директор НДІ порівняльного публічного права та міжнародного права, Ужгородський національний університет Ужгород, Україна, доктор, професор, Український вільний університет, Мюнхен, Німеччина
 ORCID ID: 0000-0002-9551-1203
 E-mail: michaelsavchyn7@gmail.com

Подано до друку: 12.02.2026

Рецензія 1: 21.04.2026

Рецензія 2: 17.04.2026

Затверджено до друку: 13.05.2026

ПРАВНИЧІ ЦІННОСТІ ТА REALPOLITIK: МІЖ ТЕМНИМ І ЮРИДИЧНИМ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМОМ

LEGAL VALUES AND REALPOLITIK: BETWEEN DARK AND LEGAL CONSTITUTIONALISM

Mykhailo Savchyn

Doctor of Legal Science, Professor, Director Research Institute for Comparative Public Law and International Law, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine, Doctor, Professor, the Ukrainian Free University, Munich, Germany

Abstract | The curtailment of democratic freedoms manifests itself in the justification of concepts such as illiberal democracy or dark constitutionalism, which are manifestations of a populist strand of constitutionalism that appeals to direct forms of democracy while bypassing the requirements of due process and democratic discourse regarding foreseeable implications. The root of the problem lies in the debate between proponents of the view that the majority determines society's progress (populism) and those who advocate limiting such actions through fundamental values upheld by virtuous individuals (the rule of law). In practical terms, the impact of conservatism is examined through a comparative analysis of the state structures of the United States of America and the Islamic Republic of Iran. The correlation between populism and a slide toward authoritarianism is traced using the examples of Hungary and Russia, as well as the use of arbitration by the presidents of France and Ukraine. Populism assaults the essence of liberal constitutional democracy, contributing to the rise and consolidation of authoritarianism. The creation of formal structures, rules, or procedures devoid of substantive values is the antithesis of constitutionalism. The deterioration of state institutions is often caused by a lack of virtue among public and political figures. From the perspective of the dialogue between constitutional values within the discourse of liberal and social democracy, a resilient democracy grounded in the virtues of public and political figures is of paramount importance. Preventing the abuse of the instruments of constitutional democracy through attacks on the legal values of dignity, freedom,

equality, and the rule of law requires a certain set of virtues that facilitate the adoption of just decisions grounded in due process. The distortion of the instruments of constitutional democracy against their intended purpose, when the identity of individuals or groups is attacked, lays the foundations for corporatism, resulting in corruption and the degradation of social and state institutions.

Keywords: constitutional justice, dark constitutionalism, democracy, dignity, government accountability, human rights, illiberal democracy, Islamic republic, legal constitutionalism, parliamentary, rule of law, semi-presidentialism, values, virtues.

Анотація | Згорання демократичних свобод проявляється в обґрунтуванні концепцій на кшталт неліберальної демократії чи темного конституціоналізму, будучи проявами популістичного напрямку конституціоналізму, який апелює до прямих форм демократії, минаючи вигоди належної правової процедури та демократичного дискурсу про передбачувані наслідки. Корінь проблеми полягає у дискусії між прибічниками поглядів, згідно з якими більшість визначає поступ суспільства (популізм) та обмеження таких дій засадничими цінностями, носіями яких є індивіди, наділені чеснотами (верховенство права). У практичній площині дія консерватизму досліджена на прикладі порівняльного аналізу організації держави Сполучених Штатів Америки та Ісламської республіки Іран. Кореляцію популізму зі скочуванням до авторитаризму прослідковано на прикладі Угорщини та Росії, а також використання арбітражу президентами Франції та України. Популізм атакує сутність ліберальної конституційної демократії, сприяючи становленню та укріпленню авторитаризму. Створення формальних структур, правил чи процедур без ціннісного наповнення є антитезою конституціоналізму. Деградація державних інститутів часто зумовлена дефіцитом чеснот державних і політичних діячів. З точки зору діалогу між конституційними цінностями у рамках дискурсу ліберальної та соціальної демократії має значення обороздатна демократія, яка ґрунтується на чеснотах державних і політичних діячів. Запобігання зловживанню засобами конституційної демократії шляхом атаки на правничі цінності гідності, свободи, рівності і верховенства права передбачає певний набір чеснот, які сприяють ухваленню справедливих рішень на засадах належної правової процедури. Викривлення інструментів конституційної демократії проти їх призначення, коли атакується ідентичність окремих індивідів чи груп, закладає засади корпоративізму, що має наслідком корупцію та деградацію соціальних і державних інститутів.

Ключові слова: верховенство права, гідність, демократія, ісламська республіка, конституційна юстиція, людські права, неліберальна демократія, парламентаризм, підзвітність уряду, семіпрезиденталізм, темний конституціоналізм, цінності, чесноти, юридичний конституціоналізм.

Вступ. Тренд до поширення популістичного конституціоналізму, що нерідко спирається на консервативні позиції, пов'язаний із дискурсом щодо спрощення розуміння природи речей та спрощення прийняття політичних рішень¹. Цій проблематиці присвячено навіть спеціальний випуск «Журналу міжнародного конституційного права». У ньому, зокрема, проаналізовано прихід до влади популістів у Польщі та Угорщині, нападки на верховенство права, нівелювання дискреційних повноважень судів в Ізраїлі щодо перевірки актів уряду, а також зародження та посилення популізму в Латинській Америці. Наголошується, що це призводить до ерозії конституціоналізму, наслідком чого може стати «повна та загальна зміна системи управління країною, включаючи впровадження авторитарних та антидемократичних елементів»². Результатом такого процесу є заперечення ідеї соціального прогресу разом із критикою «прогресивізму», оскільки він посягає на так звані «традиційні цінності». Водночас це не слід ототожнювати з явищем правової традиції, яка передбачає створення, відтворення та примноження правил, інституцій і процедур, що ґрунтуються на фундаментальних правових цінностях свободи, рівності та верховенства права, в основі

¹ Одним із його прибічників є Ларі Крамер: Larry D Kramer, Popular Constitutionalism, circa 2004 (2004) 92(4) California Law Review 959-1011. Також цій тематиці я приділяв увагу у своєму виданні: Конституція: люди та інституції (SWOT-коментар) (Київ: Юрінком Інтер, 2024) 20-25.

² Cristina Fasone, Yaniv Roznai, Constitutional Perspectives on Populism and the Crisis of Democracy: Introduction to a Comparative and Interdisciplinary Inquiry, ICL Journal, 2026, 20(1). DOI: 10.1515/icl-2025-0061

яких лежить повага до людської гідності. Стисло кажучи, корінь проблеми полягає в дискусії між прибічниками поглядів, згідно з якими більшість визначає поступ суспільства (популізм), та обмеженням таких дій засадничими цінностями, носіями яких є індивіди, наділені чеснотами (верховенство права).

Крайньо радикальним проявом популярного конституціоналізму є темний (*dark*) конституціоналізм. На думку Мартіна Белова, він виражає соціально-правову, семіотичну та семантичну парадигму дослідження ролі негативних емоцій у конституціоналізмі в широкому розумінні, що має раціональний, емоційний та уявний, а також текстуальний, перформативний і соціально-правовий виміри. Основою темного конституціоналізму та його ключовим семіотичним знаком є «конституційна темрява». Його розглядають амбівалентно - як конституціоналізм і антиконституціоналізм. Він є антиконституційним за своєю ціннісною сутністю та тим, що слугує інструментом темної конституційної політики. Професор Белов зазначає, що він нібито є конституціоналізмом з огляду на претензію на організацію конституційного порядку та безладу на основі конкретної нормативної, емоційної та символічно-уявної схеми³. Однак останнє судження містить логічну суперечність, оскільки формалізація певних інституцій, наприклад, відверто авторитарного стилю, не є конституціоналізмом *per se*. Концепт «темного конституціоналізму» заперечує ідею поступального розвитку, що лежить в основі лібералізму та демократії - наріжних каменів розуміння конституціоналізму як раціоналізованого врядування задля ефективного захисту прав людини.

З погляду характеристики свободи в площині «лібералізм - консерватизм» чітко простежується кореляція між можливостями вибору в діапазоні певних дій при ліберальному підході та акцентуванням на виконанні обов'язків у консерваторів. Зокрема, ліберальний підхід виражає відповідальність індивіда за свій вибір, а консервативний - відповідальність індивіда в межах наявної системи цінностей. Такі цінності за лібералізму динамічно інтерпретуються з урахуванням соціальних змін, а за консерватизму - як незмінний порядок речей. Наприклад, прихід до влади у США консервативних сил, що складають дивну суміш від технофашистів і *MAGA* (у вигляді руху *America First!*) до прихильників євангелістів, спричинив припинення допомоги Україні під час повномасштабної фази вторгнення руссо-української війни, що змусило країни-члени ЄС наростити зусилля, що підтверджують дані Інституту Кіля⁴.

З правової точки зору такі інтенції потребують зважування з огляду на цінності, що лежать в основі конституціоналізму, чому й буде присвячена ця стаття. Як у практичній площині діє консерватизм у конституційному та державному праві, можна порівняти на прикладі організації державного устрою Сполучених Штатів Америки та Ісламської Республіки Іран. Кореляцію популізму зі скочуванням до авторитаризму простежимо на прикладі Угорщини та Росії, а також використання арбітражних прерогатив президентами Франції та України. Ці проблеми будуть розкриті через інструменти інтерпретації конституції як «живої матерії» у світлі основоположних принципів і цінностей права з урахуванням чеснот інтерпретатора.

1. Чесноти та конституціоналізм: кореляція між американським та іранським популізмом

Американський конституціоналізм ґрунтується на гарантіях індивідуальної свободи та системі стримувань і противаг між інститутами влади. Державний устрій Ірану має чітке доктринальне забарвлення на засадах ісламської революції, що зумовлює організацію держави, яка поєднує світський та клерикальний елементи. У цьому контексті ідеологічний монізм суперечить Першій поправці до Конституції США, яка гарантує свободу вираження та конкуренцію політичних плат-

³ Belov Martin, The Concept of Dark Constitutionalism. In Belov M. (ed.) Legal Imaginaries of Crisis and Fear. Dark Constitutionalism (Routledge: Taylor and Francis Group, 2026) 13

⁴ Christoph Trebesch, Taro Nishikawa (2026) Europe Steps Up: Ukraine Support After Four Years of War. Kiel Policy Brief. Kiel Institute for the World Economy, no 203. URL: https://www.kielinstitut.de/fileadmin/Dateiverwaltung/IfW-Publications/fis-import/dd24a73f-4270-46c5-9c40-bcc9df4f1672-KPB2023_EN.pdf

форм, проте такий монізм є основою державного устрою Ірану. Свого часу гарантії свободи вираження дали змогу підтримати економічну активність, що сприяло зростанню та зміцненню інституційної спроможності США. Атака президента Трампа на засади ліберального конституціоналізму призвела до розколу в одному з провідних консервативних *think tanks Heritage Foundation*, з якого відходить група спеціалістів на чолі з авторитетним колишнім віцепрезидентом Майком Пенсом⁵. Своєю чергою, визнання Верховним судом США антиконституційним підвищення тарифів у зовнішній торгівлі викликало нападки на суддів, яким навіть погрожували шляхом доставки піци додому, що засвідчило атаку на приватність судді та авторитет правосуддя⁶.

Батьки-засновники Конституції США спроектували таку організацію влади, яка запобігала б спробам узурпації та її концентрації в одних руках. Також згідно з принципом республіканізму «держава... отримує всі свої повноваження прямо чи опосередковано від більшості народу й управляється людьми, які перебувають на своїй посаді протягом якогось обмеженого періоду або ж доти, доки демонструють бездоганну поведінку»⁷. Для цього здійснено поділ влади: функціонально - по горизонталі, та між федерацією і штатами - по вертикалі. Цей поділ суттєво вплинув на вибір моделі виборів президента, що поєднує народне представництво та представництво штатів. Федерація в силу цієї системи має обмежене коло повноважень, якими формально-юридично наділений Конгрес, а Президент як глава виконавчої влади покликаний втілювати в життя закони. Спробам концентрації влади мають запобігати особливості формування Конгресу: Палата представників обирається кожні два роки, а Сенат оновлюється на третину кожні два роки. Президент США, на відміну від президентів країн Латинської Америки, не може розпустити Конгрес і не має права законодавчої ініціативи.

Організація Ірану є мережецентричною через багатозаровість влади, що базується на ідеології ісламізму. На відміну від американської системи, де політична конкуренція закладена Першою поправкою, ідеологія ісламістської революції інституціоналізує концентрацію влади в руках кліру - ісламських духовних осіб. У преамбулі Конституції Ісламської Республіки Іран після опису перипетій ісламської революції зазначено:

«...уряд не випливає з інтересів класу і не служить пануванню окремої особи чи групи. Він радше являє собою кристалізацію політичного ідеалу народу, який має спільну віру та спільний світогляд, набуваючи організованої форми, щоб розпочати процес інтелектуальної та ідеологічної еволюції до кінцевої мети, тобто руху до Аллаха»⁸.

Тобто тут встановлено не просто ідеологічний монізм: він побудований на одному з мазхабів (шкіл) ісламу. Ба більше, виходячи зі шиїтського трактування ісламу джафаритського штибу, визнається духовне лідерство юриста-богослова (*welāyat-e faqīh*)⁹.

На цій інституційній основі теократія набуває цілком тоталітарних рис, проте на мережецентричній базі, яка дозволяє в кризових ситуаціях заміщати інститути влади, залишаючи керованість системи на належному рівні, про що свідчить американо-іранський конфлікт. Виборний духовний лідер - *Rahbar* - персоналізує владу, пов'язану ісламськими принципами. *Rahbar* спирається на Корпус вартів ісламської революції (*sepāh-e pāsdārān-e enqelāb-e eslāmī*, КВІР), який поєднує функції політичної поліції (як-от гестапо чи КДБ) та війська на кшталт нацистського СС чи радянського

⁵ Emily Brucks, Heritage Foundation staffers decamp for Pence-founded think tank in latest exodus, The Hill, 22.12.2025.

URL: <https://thehill.com/homenews/5660157-heritage-foundation-staffers-pence-think-tank/>

⁶ Nate Raymond, US judges speak out against threats, mysterious pizza deliveries, Reuters, 19.3.2026.

URL: <https://www.reuters.com/legal/government/us-judges-speak-out-against-threats-mysterious-pizza-deliveries-2026-03-19/>

⁷ Александер Гамільтон, Джеймс Медісон, Джон Джей, Федераліст (Київ: Видавництво «Сфера», 2002) 190.

⁸ Constitution of the Islamic Republic of Iran, UNHCR. Refworld - Global Law & Policy Database.

URL: https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/1979/en/72964?prevDestination=search&prevPath=/search?keywords=constitution&order=desc&sm_country_name%5B%5D=Iran+%28Islamic+Republic+of%29&sort=score&ss_collection_name%5B%5D=Legal+Instrument&result=result-72964-en

⁹ Arjomand, Saïd Amir, 'Constitution of the Islamic Republic,' in Ehsan Yarshater (ed.) Encyclopaedia Iranica, vol. VI, fasc. 2 1992 (Mazda) 150-158. URL: <https://perma.cc/9MPE-SH3G>

НКВС¹⁰. Цілков не випадково наголошується: «Конституцію описують, з посиланнями на вірші з Корану, як спробу нації, яка в ході революції очистилася від безбожного уряду та іноземних ідей і повернулася до «автентичних інтелектуальних позицій і світогляду ісламу», щоб забезпечити продовження революції вдома і за кордоном, щоб створити єдину і універсальну спільноту віруючих (*ommat-e wāḥed-e jahānī*)»¹¹.

Водночас діють цілков традиційні виборні інституції: парламент (Majles), президент і Рада експертів (*kobragān*). Принцип національного суверенітету (*ḥāqq-e ḥakemīyat-e mellat*) наповнюється кризь призму дорадчості (*šūrā*), яка пронизує муніципальні, регіональні ради та Меджліс (*šūrāhā*), нагадуючи радянську вертикаль рад, що утворює синкретичну цілісність у межах *welāyat-e faqīh*, тобто з духовним лідером, який володіє мандатом на управління (*welāyat-e amr*). У структурі влади Ірану слід виділити Раду доцільності, яка може перебрати на себе функції *Rahbar* у разі неможливості ним виконувати свої обов'язки та «вжити заходів у найкоротші терміни для призначення нового Лідера». Таку систему компаративісти характеризують як «поєднання інноваційного переосмислення шіїтських правових принципів та конституційних і інституційних реформ», що, своєю чергою, «змінює складні стосунки між лівими законодавчими інституціями, обмеженими ісламськими принципами, і консервативними релігійними вченими, які діють поза політичною системою, але є арбітрами того, що означає поважати ісламські принципи»¹². Підірвати таку систему складно навіть шляхом усунення лідерів кількох інституцій, оскільки Ісламська Республіка являє собою своєрідний «агрегат ртуті». Навіть побіжний аналіз конституційної структури Ірану засвідчує її багатозаровість: будь-який елемент у ній може перебрати керівництво в разі кризи.

Мережецентричність організації Ірану впливає навіть на риторику його лідерів під час ведення інформаційних воєн: чого лише варта цілков фальшива заява, нібито знищено всі американські військові бази на Середньому Сході¹³. Особливістю комунікаційної культури в Ірані визначають такі риси: «Архітектура» іранської вербальної взаємодії вказує на характерну відмінність між «зовнішніми» (*zاهر*) публічними аспектами соціальної дії та мови і «внутрішнім» (*baten*) осердям доброчесності та благочестя, що виявляється лише перед членами родини та найближчими друзями. У «зовнішньому» соціальному світі з притаманними йому небезпеками та непевністю культурним ідеалом є образ «розумного хитруна» (*zerangi*) - кмітливого та цинічного маніпулятора, здатного підтримувати «належний» публічний образ, приховуючи справжні почуття задля захисту «внутрішньої» самості»¹⁴.

Хоча на нечесній риторичі фахівці з безпеки та сходознавства ловлять і главу американського зовнішньополітичного відомства¹⁵. Тому обидві сторони конфлікту, чиї уряди є відверто консервативними, демонструють подібний *modus operandi*. Однак, на відміну від США, Іран діє в межах своєї ідеологемі, а чинний уряд США, навпаки, атакує засади ліберальної конституційної демократії, що лежать в основі її конституційного порядку. Тому вразливість американського ізоляціонізму, який має прямі витоки з консерватизму популістського толку, цілков проявилася в усвідом-

¹⁰ У структурі КВІР Ігор Семиволос виділяє чотири основні елементи: 1) командний корпус, 2) Джебхе Пайдарі (Фронт стійкості), 3) Сили Кудс, 4) Басидж. Як видається, осердям виступає Джебхе Пайдарі, який контролює тіньові потоки та контрабанду - тобто економічно нічого не втрачає від санкцій і не має стимулу йти на компроміс. Вони контролюють ідеологічну індоктринацію та внутрішній терор у системі влади Ірану.

¹¹ Arjomand, Saïd Amir (1992) Ibid, 153

¹² Mirjam Künkler and David S. Law (2022) Islamic Constitutionalism: Iran, in Constitutionalism in Context (Cambridge University Press) 449

¹³ «Хатам аль-Анбия»: Иран уничтожил все американские базы на Ближнем Востоке. 1News, 26.3.2026.

URL: <https://1news.az/news/20260325080543940-KHatam-al-Anbiya-Iran-unichtozhil-vse-amerikanskije-bazy-na-Blizhnem-Vostoke>

¹⁴ Дейл Ф. Ейкельман (2025) Близький Схід та Центральна Азія. Антропологічний підхід. Центр близькосхідних досліджень (Київ: Видавничий дім «Стилос») 226

¹⁵ Ігор Семиволос, Що сказав Рубіо, і чого не говорив Зеленський, Еспресо, 28 березня 2026. URL: <https://espreso.tv/poglyad-shcho-skazav-rubio-i-chogo-ne-govoriv-zelenskiy>

ленні правлячою елітою Ірану, яка навіть почала висувати як умову врегулювання конфлікту в Заході репарації з боку США¹⁶. Популістські інтенції витісняють професіоналів зі сфери зовнішніх відносин, що призводить до неоднозначних результатів і, зокрема, може містити загрозу національним інтересам.

2. Популізм і сповзання в авторитаризм (диктатуру)

Розгляньмо, на перший погляд, вочевидь непропорційну для порівняння пару - Російську Федерацію та Угорщину. Проте це лише на перший погляд. Спроби побудови ліберальної демократії в Московії¹⁷ були невдалими у 1917 році внаслідок Лютневої революції протягом вкрай короткого періоду (лютий-жовтень), а також після колапсу Радянського Союзу, що тривав від поразки консервативних сил ГКЧП (19-24 серпня 1991 р.) та розстрілу Білого дому в жовтні 1993 р. Надалі ця країна неухильно рухалася в бік диктатури зі слабко інституційованою владою. Своєю чергою, відомий угорський конституціоналіст Ондраш Шайо попереджав про небезпеки приходу до влади популістів, які згортають засади парламентаризму та конституційної юстиції, а також про відсутність належних інституційних запобіжників узурпації влади¹⁸. Це вилилося в доктрину неліберальної демократії в Угорщині та «суверенної демократії» в Московії. У практичній площині логіка розвитку інститутів влади в цих двох країнах подібна¹⁹, хоча ступінь ерозії влади в Московії досяг крайньої межі деградації державності, що перетворилася на конгломерат інституцій, захоплених спецслужбами.

Неліберальний конституціоналізм в Угорщині було впроваджено після перемоги на парламентських виборах партії *Fidesz* під орудою популіста Віктора Орбана. Як відзначають дослідники, «популістська політична більшість, яка не здатна до самообмеження, може призвести до виникнення неліберальної демократії та перетворити ліберальний конституціоналізм на неліберальний, захопивши контроль над конституцією та конституціоналізмом за допомогою таких правових засобів, як формальні та неформальні зміни до конституції, а також наповнення складу та паралізування діяльності конституційного суду»²⁰. На початку свого правління уряд Орбана ініціював перегляд Конституції Угорської Республіки, внаслідок чого у квітні 2011 р. була ухвалена нова Конституція Угорщини. Цій новій системі врядування притаманне істотне усічення угорського парламентаризму та ролі конституційного суду, юрисдикція якого тепер обмежена. Істотної атаки зазнав інститут президентства, оскільки до 2010 р. угорськими президентами були авторитетні політичні діячі, а сьогодні роль президента є символічно службовою щодо прем'єр-міністра, який, спираючись на парламентську більшість, диктує всі умови. Систему доповнюють інструменти цензури, які здійснює національний регулятор у сфері медіа - *Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság* (НМНН, Національне агентство медіа та комунікацій). Це дало підстави Кім Лейн Шепеле назвати

¹⁶ Тегеран публічно отклонил американский план урегулирования конфликта, но допускает переговоры в частном порядке. 1News, 26.3.2026. URL: <https://1news.az/news/2026032600019656-Tegeran-publichno-otklonil-amerikanskii-plan-uregulirovaniya-konflikta-no-dopuskaet-peregovory-v-chastnom-poryadke>

¹⁷ Взагалі теперішня самоназва країни - Російська Федерація - є фейковою. Перша частина назви є елінізованою формою назви «Русь», основу якої склали Київське, Переяславське і Чернігівське князівства, а попередник Москви - Володимиро-Суздальське князівство було колонізаторським проектом Русі. Складно характеризувати державу як федерацію, в якій у призначенні глав суб'єктів федерації домінує федеральний президент під страхом розпуску їхніх легіслатур та створенням федеральних округів на підставі указу президента.

¹⁸ András Sajó, *Limiting Government: An Introduction to Constitutionalism* (Central European University Press, 1999)

¹⁹ Цій проблематиці навіть присвячене компаративне дослідження, присвячене поглибленню авторитаризму в Угорщині та Росії як певні форми посилення націоналізму та спроби легітимізації авторитарної влади, а також не визнання геноциду та законів про відповідальність представників тоталітарних режимів (Uladzislau Belavusau, 'Mnemonic Constitutionalism and Rule of Law in Hungary and Russia', *Interdisciplinary Journal of Populism*, 2020, 1(1), 16-29.. URL: https://www.lawpop.eu/wp-content/uploads/2021/01/3.-Mnemonic-Constitutionalism_Ulad-Belavusau.pdf).

²⁰ Drinóczy T, Bień-Kacała A. *Illiberal Constitutionalism: The Case of Hungary and Poland*. *German Law Journal*. 2019, 20(8), 1140-1166. DOI: 10.1017/glj.2019.83

таке врядування *Frankenstate*²¹, Ондрашу Шайо - «конституційними махінаціями» (*constitutional chicanery*)²², а Девіду Ландау - «зловмисним конституціоналізмом» (*abusive constitutionalism*)²³.

Зазначене цілком простежувалося і надалі в діяльності угорського прем'єра Орбана напередодні парламентських виборів 2026 року, навіть існувала небезпека застосування надзвичайних заходів. Оскільки партія *Fidesz* перед виборами значно відставала від опозиційної партії *Tiszá*, очолюваної Петером Мадяром (*Péter Magyar*), розглядалися різні спроби зриву виборів. Однак президент Сербії Вучич не підтвердив угорську версію щодо «українського сліду» у спробі терористичного акта на газогоні у прикордонному місті Каніжа, де проживають переважно етнічні угорці²⁴. У дослідженнях також наводяться міркування про істотний вплив на угорські спецслужби з боку російських спецслужб²⁵. У медіа є свідчення, які потребують верифікації та належного розслідування, про те, як представник російської організованої злочинності Сева Могілевич через кур'єрів передавав готівкові кошти особам, які були керівником поліцейського відомства та першим віцепрем'єром (Шандор Пінтер), а також теперішньому прем'єр-міністру (Віктор Орбан)²⁶. На цьому тлі виглядали вже не дивними тісні консультації між главою зовнішньополітичного відомства Петером Сіярто (*Péter Szijjártó*) та його московським колегою Сергеем Лавровим, зокрема щодо закритих питань, які були предметом обговорення в інституціях ЄС²⁷. Така інституційна вразливість угорської державності з деградованим парламентаризмом, слабким конституційним судом, цензуруванням медіа, залежністю від російських спецслужб та слабкою армією створила ґрунт для концентрації влади в руках виконавчої влади в особі прем'єр-міністра.

На цьому тлі Конституція Угорщини містить доволі широкі підстави для застосування виконавчою владою надзвичайних повноважень, серед яких є п'ять екстраординарних режимів. На практиці з 2015 року Угорщина постійно перебуває в певному екстраординарному режимі: спочатку було встановлено стан небезпеки у зв'язку з економічними чинниками, а з 2020 року - задля подолання наслідків пандемії коронавірусу. Як зазначає Александру Тенасе, парламент та конституційний суд Угорщини в таких ситуаціях переважно перебувають у стані дрейфу. Формально Конституція Угорщини вимагає, щоб постанови уряду, видані в умовах стану небезпеки, підтверджувалися парламентом протягом 15 днів. Правляча більшість постійно подовжувала ці заходи, періодично поновлюючи стан небезпеки, надаючи урядовим постановам силу закону²⁸. Таким чином, країна майже звикла понад 10 років жити в режимі надзвичайної ситуації, що яскраво характеризує таке врядування як неліберальну демократію (*illiberal democracy*) в Угорщині. За висловом

²¹ Тут алюзія відомого персонажа готичного горроу Франкенштайна: Kim Lane Scheppele, *The Rule of Law and the Frankenstate: Why Governance Checklists Do Not Work*, (2013) 26 *Governance* 559

²² András Sajó, 'The Constitution of Illiberal Democracy as a Theory About Society', *Polish Sociological Review*, (2019) 4(208) 396 DOI: 10.26412/psr208.01. URL: <https://polish-sociological-review.eu/pdf-117768-46854?filename=46854.pdf>

²³ David Landau, *Abusive Constitutionalism*, *U.C. David Law Review* (2013) 47, 189

²⁴ Юрій Панченко, «Теракт» без українського сліду: чому президент Сербії не став підігравати Орбану, *Українська правда*, 7 квітня 2026. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2026/04/7/7234872/>

²⁵ Andras Huguik, 'Lessons Learned from Military Intelligence Services Reform in Hungary', *Connections: The Quarterly Journal*, (2021) 20(1) 33-49. URL: <https://connections-qj.org/article/lessons-learned-military-intelligence-services-reform-hungary> Зокрема Ондраш Гудік у цьому дослідженні описує, що на підставі Закону про національну безпеку всіма угорськими спецслужбами (Служба захисту конституції, Спеціальна служба національної безпеки та Служби військової національної безпеки) почав керувати міністр внутрішніх справ, якого призначає прем'єр-міністр, що є нетиповим для спецслужб (з 2020 р. СВНБ курує міністр оборони, координаційним органом всіх спецслужб є Державний секретаріат національної безпеки при прем'єр-міністрові), і поступово вони були ослаблені щодо спеціалізації на російсько-українських відносинах (с. 37): «Дивно, але керівником урядової робочої групи з питань української кризи було призначено міністра внутрішніх справ. Професійна компетентність цієї робочої групи була поставлена під сумнів, коли під час останньої хвили скорочень зі СВНБ було звільнено кількох висококваліфікованих експертів, які отримали освіту в колишньому Радянському Союзі, володіли мовами, що вивчаються, та мали знання про російсько-українську культуру».

²⁶ «I delivered bags of money from Mogilevich to the police chief, and more for Orbán»: Former Budapest gang member László Kovács tells all, *The Insider*, 7 April 2026. URL: <https://theins.press/en/confession/291172> Хоча ці факти підлягають встановленню, але нижче при характеристиці врядування на Московії буде розкрито роль організованої злочинності в управлінні активами в країні, де відсутні верховенство права і належні гарантії права приватної власності і наскільки така інтегрована у структуру врядування.

²⁷ Panyi Szabolcs, *Pro-Orbán propagandist's ties to Russian intelligence exposed during national security screening*, *Telex*, June 13, 2025. URL: <https://telex.hu/direkt36/2025/06/13/pro-orban-propagandists-ties-to-russian-intelligence-exposed-during-national-security-screening>

²⁸ Александре Тенасе, Михайло Савчин, Порівняльне дослідження передової практики конституційних органів у державах-членах Ради Європи стосовно конституційного судочинства в умовах воєнного стану. Рада Європи: Проєкт «Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні», який реалізується в рамках спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи «Партнерство заради належного врядування» (Київ, 2025) 9

проф. Шайо, вона характеризується цезаристськими позиціями прем'єр-міністра з формальними парламентськими процедурами, за відсутності впливових опозиційних партій та з обмеженим функціоналом конституційного суду²⁹. Деякі дослідники характеризували Угорщину періоду правління Орбана як *Mafia-State*³⁰.

Попри панівний і доволі компліментарний до Московії тогочасний академічний дискурс в Україні на тлі москвинського вторгнення у Грузію 2008 р., я з цілковитою очевидністю у своїй монографії охарактеризував режим врядування у Російській Федерації як фашистський³¹. Юридичну підставу для такого висновку мені дали: передвиборча програма президента Медведєва (доктрина «корпоративної держави», що власне і характеризує фашизм); домінуюча на той час у цій країні доктрина «суверенної демократії»; дві чеченські війни, цілком геноцидальні за своїм змістом, та нехтування людськими правами зі зростанням ідеологеми ресентименту «русского мира» маргінального на той час Александра Дугіна. *Stricto sensu* певний досвід спроби побудови конституційної демократії на Московії³² спостерігався лише протягом лютого-жовтня 1917 та 1991-1993 років, що насправді є мізерним і невизначальним для цієї країни. Сьогодні відбувається цілком очевидна деградація державності як спільнотворення зі сталими інституціями, правилами та процедурами. Після розгрому на початку 2000-х років незалежних медіа та так званої «семибоярщини», зокрема атаки на корпорацію Міхаїла Ходорковського, про повернення до ліберальної демократії³³, основні цінності якої не поділяються населенням, складно предметно вести мову, і таке завдання є вельми ускладненим.

Насправді спроби встановлення бодай якихось елементів конституціоналізму, як відзначається в одному дослідженні, через «трансформативний конституціоналізм» вперлися в інертність конституційного суду та домінування інституту президента, який фактично усунув систему стримувань і противаг³⁴, що має наслідком цілковиту деградацію державності на Московії. Надмірна концентрація влади в екзекутиві, як це зазвичай притаманно Московії, цілком виразилася у нещодавньому проблемному коментарі до «конституції» цієї держави, де відсутній розділ чи бодай параграф про парламентаризм³⁵. Водночас у цьому виданні, з ігноруванням засад демократичної легітимності конституційних судів та доктрини «політичного питання», пишеться про нібито їхню «політичну роль» щодо оцінки змін до конституції³⁶. Натомість природа конституційної юриспруденції, що проявляється у наявності декількох варіантів ухвалення рішення (що їй притаманно на основі дебатів щодо різних модусів тлумачення конституції та моделей правового регулювання), трактується як політизованість суду при вирішенні «складних справ», яким притаманні кілька варіантів розв'язку, що формально відповідають конституції³⁷. Чим, власне, й ігнорується доктрина судового розсуду. Ігноруючи численні дослідження щодо підходів інтерпретації конституції, автори розглядають метод когнітивної юриспруденції як «з'ясування мотивації конституційних рішень, а саме: які їхні ідеологічні (інформаційні) детермінанти, які моделі стали предметом аналізу

²⁹ András Sajó (2019) 399-403

³⁰ Balint Magyar, *Post-Communist Mafia State: The Case of Hungary* (Budapest: Central European University Press, 2016).

³¹ Савчин М. Конституціоналізм і природа конституції (Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2009) 52-55

³² Є ґрунтовне дослідження (Шейніс Віктор Леонидович, *Власть и закон: Политика и конституции в России в XX-XXI веках* (Москва: Мысль, 2014) з цього приводу, яке добре розкриває недолугість потуг по формуванню ліберальної демократії в Росії, яка слабо корелюється із московською традицією самодержавства. Зокрема, він пише так: «жодна Конституція ніколи не стримувала владу, коли та діяла з порушенням конституційних норм» (Ibid, 15).

³³ Про всесіяла російського олігархату, який виник на основі злиття партноменклатури та організованої злочинності написана значна література, зокрема щодо груп економічних інтересів (Chrystia Freeland, *Sale of the Century: The Inside Story of the Second Russian Revolution* (Boston: Little, Brown, 2000)), регіональних феодалів (fiefdom) (Kathryn Stoner-Weiss, *Resisting the State: Reform and Retrenchment in Post-Soviet Russia* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006)) чи захисту приватних інтересів всупереч публічним (Vadim Volkov, *Violent Entrepreneurs: The Role of Force in the Making of Russian Capitalism* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2002)). Слід відзначити курування з боку КГБ організованої злочинності за кордоном, який потім фактично викрав касу КІРС.

³⁴ William Partlett, Mikhail Krasnov, 'Russia's Non-Transformative Constitutional Founding', *European Constitutional Law Review*, (2020) 15: 644-667, 666. DOI: 10.1017/S1574019619000403

³⁵ Медушевский А.Н. (ред.) *Конституция России после реформы 2020 года: проблемный комментарий* (Москва: Центр конституционных исследований, 2025).

³⁶ Ibid, 37

³⁷ Ibid, 38.

розробників, що було прийнято і відкинуто, яка модель правового інституту була прийнята і чому, а також того, як відповідні конституційні принципи трансформувалися під впливом практики застосування»³⁸, що насправді переважно відображає сутність давно відомого методу тлумачення *travaux préparatoires*, не кажучи вже про відому дискусію між текстуалістами та прибічниками доктрини «живої конституції»³⁹. Якщо розбиратися по суті, то автори цього проблемного коментаря не ставлять питання про дієву систему стримувань і противаг, зокрема про роль конституційної юстиції та парламентаризму в цій системі.

Наслідком всього цього є те, що «сучасна Росія є прикладом авторитарної держави з високим потенціалом, яка демонструє основні ознаки поганого управління, такі як відсутність та/або спотворення верховенства права, майже повсюдний пошук ренти, повсюдна корупція, низька якість державного регулювання, поширене зловживання державними коштами та загальна неефективність уряду»⁴⁰. За багатьма параметрами РФ знаходиться нижче, ніж Буркіна-Фасо (колишня Верхня Вольта, з відомим мемом «Верхня Вольта з ядерною бомбою» або анекдотичним «мавпа з гранатою»)»⁴¹. Автор дослідження характеризує погане врядування РФ як: (1) відсутність верховенства права та/або спотворення (*perversion*) його основних принципів; (2) високий рівень корупції, що проникає в усі рівні управління; (3) поєднання надмірної щільності, низької якості та вибіркового виконання державних нормативних актів; та (4) загальна неефективність уряду, за винятком певних ключових сфер політики та/або пріоритетних проєктів і програм (які часто реалізуються за особливих умов)⁴². А російську судову систему характеризують як таку, що «досі ґрунтується на принципі суворого централізму, що робить російські суди керованими та такими, що легко піддаються маніпуляціям»⁴³. І на доповнення до всього цього, московське врядування ніколи не знало, ба навіть вороже ставилося до місцевого самоврядування, а конституційні поправки 2020 року знищили навіть його номінальні прояви.

Ці параметри погіршуються контрольованим процесом виборів, які стали номінальними, відсутністю демократичної підзвітності та відповідальності уряду, домінуванням президента⁴⁴ як на рівні федеральних органів влади, так і в суб'єктах федерації⁴⁵, анемічним конституційним судом та викривленими елементами верховенства права, яке, по суті, відсутнє у цій країні. З цього аналізу випливає, що Росія втратила основні елементи, притаманні сучасній державі. На сьогодні урядові структури Московії складають владний конгломерат *Mafia-State*, захоплений спецслужбами (ФСБ та ФСО), які спираються на організовану злочинність та ідеологему ресентименту «русского мира». Самі контури російської державності (вірніше *stationary bandit*⁴⁶) цілком вписуються у концепт ра-

³⁸ Ibid, 55

³⁹ Прикладом висвітлення питань конституційного права, яке відображає відсутність аналізу фактичних даних є приклад підручника, в якому висвітлюються засади конституційного ладу, які суперечать фактам, зокрема засадам правової держави чи поважання людських прав (Фадеев В.И. (ред.) Конституционное право (Москва: Проспект, 2015) 82 і наст.).

⁴⁰ Vladimir Gel'man, *The Politics of Bad Governance in Contemporary Russia* (University of Michigan, Ann Arbor, 2022) 1

⁴¹ Зокрема, за параметрами верховенства права, індексами сприйняття корупції, якістю регулювання, контролем за корупцією РФ є нижче за Буркіна-Фасо і лише за параметром ефективності уряду дещо випереджає цю африканську країну. При цьому всі параметри мають мінусові показники в межах шкали -+ 2.5 (по останньому параметру ота «ефективність» скоріше за все вимірюється лише ступенем концентрації влади. Ibid, 6)

⁴² Vladimir Gel'man (2022) 10

⁴³ Mishina E. *The Long Shadows Of The Soviet Past: A Picture Of Judicial Reforms In The Transition Era* (Moscow: Liberal Mission Foundation, 2020) 80

⁴⁴ Тепер чинний президент Путін може балотуватися на пост президента знову, не зважаючи на те, що він фактично перебуває на цій посаді з 2000 р. (із номінальною заміною президентом Медведевим протягом 2008-2012 років; про можливість такого своєрідного «фінту вухами» на Московії я розповідав студентам на лекціях з Конституційного права зарубіжних країн ще у 1999 році), що суперечить засадам змінюваності влади та її демократичної підзвітності (про так звані «зміни Терешкової» див.: Mishina E. (2020) *The Long Shadows Of The Soviet Past...* 90-91)

⁴⁵ Зокрема, федеральний президент може розпустити легіслатури суб'єктів федерації, якщо вони тричі відмовляються призначити главою суб'єкта, якого вносить на затвердження федеральний президент. Для федерацій взагалі не властиво втручання федерального президента у формування урядів суб'єктів федерації. Така схема доводить, що РФ є суперцентралізованою державою, на відміну від більшості унітарних держав країн Європи.

⁴⁶ Див.: Douglass C. North, John J. Wallis, Barry R. Weingast, *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009).

шизму (*rascizm*), якому притаманні такі риси: 1) ідеологема «руського мира»; 2) автократія; 3) корпоративізм як основа врядування; 4) мілітаризація і глорифікація; 5) ревізіонізм і ресентимент; 6) імперськість і *Real Politik*⁴⁷.

Спільними рисами Росії та Угорщини є авторитарна традиція, номінальна роль парламенту та конституційного суду, викривлення верховенства права та мафіозна структура врядування. На відміну від Росії, де влада захоплена спецслужбами (федеральними службами безпеки і охорони), які не є ні підзвітними, ні підконтрольними парламенту та суспільству, в Угорщині влада захоплена найближчим оточенням прем'єра Орбана. Після поразки партії Орбана *Fidesz* на парламентських виборах 12 квітня 2026 р. новосформованому уряду доведеться підвищити ефективність врядування, а також поновити верховенство права, підзвітність та відповідальність уряду перед суспільством. Натомість така перспектива у Росії взагалі не спостерігається, оскільки тут надалі посилюється мобілізація суспільства на руссо-українську війну та інші потенційні військові конфлікти, які вестиме ця мафіозна держава з іншими потенційними жертвами. Власне, ресентимент був однією із ключових причин такої деградації російської державності задля поновлення імперії, зважаючи на несприйняття світового порядку, заснованого на правилах.

3. Роль президентського арбітражу в запобіганні популізму та зловживанням

Насамкінець слід коротко порівняти інституційну спроможність семіпрезиденталізму в Україні та Франції на прикладі використання президентського арбітражу в липні 2025 р. в Україні та протягом липня-жовтня 2024 р. у Франції. Також варто приділити увагу логіці дій президентів в умовах екстраординарних ситуацій, хоча масштаб цих подій різниться. Мотивація щодо забезпечення ефективного і демократично легітимного уряду тут виходить на перший план, що свідчить про інституційну спроможність влади. Інституційною основою тут виступають конституційні звичаї інвеститури уряду. Слід віддати належне агрегатному стану семіпрезиденталізму, який дозволив Україні консолідувати зусилля в момент повномасштабного вторгнення для оперативного введення воєнного стану 24 лютого 2022 року, хоча напередодні існувала гостра потреба його впровадження, що було б складнішим у ситуації «співіснування» (*cohabitation*) між президентом та урядом, який спирався б на парламентську більшість із відмінними політичними пріоритетами.

На прикладі формування уряду можна побачити розрив між правом і реальністю. Унаслідок скандалу, пов'язаного з корупцією першого віцепрем'єра Чернишова в уряді Дениса Шмигала⁴⁸, було сформовано новий уряд Юлії Свириденко. Однак таке формування відбулося з перекрученнями приписів Конституції, які доволі докладно регулюють цю процедуру у статтях 83 і 114. Адже фракція «Слуга народу» вже не мала більшості (лише 201 голос при необхідних щонайменше 226), про що свідчить голосування у парламенті на підтримку цього уряду, який отримав голоси з боку інших фракцій («Платформа за життя та мир», «Відновлення України», «За майбутнє», «Довіра»)⁴⁹. За таких умов мала бути укладена коаліційна угода або, принаймні, деякі з цих партій мали отримати міністерські портфелі. Фактично саме президент Володимир Зеленський ініціював висунення кандидатури Юлії Свириденко на посаду прем'єрки, хоча така ініціатива, згідно зі статтею 83(8) Конституції, мала виходити від коаліції депутатських фракцій, якої так і не було сформовано відповідно до юридичних формальностей.

Звісно, при такому формуванні уряд понизив рівень своєї суб'єктності, що цілком проявилось під час так званого «Міндічгейту», предметом якого стали підозри у корупції при здійсненні державних замовлень у діяльності Міністерства енергетики. Коли парламент зажадав слухань міністрів енергетики та юстиції, відповідно Германа Глуценка та Світлани Гришук, які були дотичні до

⁴⁷ Савчин М. (2023) 'Руссо-українська війна та трансформація права', *Право України*, 1, 15-19. DOI: 0.33498/loqu-2023-01-012

⁴⁸ До речі, уряд Шмигала є рекордсменом за тривалістю, яка склала більше п'яти років.

⁴⁹ Стенограма засідання Верховної Ради України. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України, 17 липня 2025. URL: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/8552.html>

цих оборудок, вони не з'явилися на засідання Верховної Ради, на якому було ухвалено рішення про їхню відставку. Прем'єр-міністерка Свириденко зробила дивну заяву про те, що вона звітує лише перед президентом, що серйозно вдарило по інституційній спроможності уряду, який у своїй діяльності все ж таки має спиратися на парламентську більшість. Пізніше виявилось, що уряд Свириденко формувався позаінституційно, оскільки значна частина його складу була визначена з урахуванням пропозицій осіб, які не мають жодного стосунку до владних інституцій і проти яких ведуть розслідування антикорупційні органи - Національне антикорупційне бюро та Спеціалізована антикорупційна прокуратура.

Все це пояснюється гіпертрофованою роллю Офісу Президента (раніше - Адміністрація, Секретаріат) у системі публічного врядування України. Цей допоміжний орган при Президентові (статті 106(1)(28)) має певні протокольні та церемоніальні функції, спрямовані на забезпечення діяльності глави держави. Однак коли президент спирається на парламентську більшість і формує фактично службовий уряд, він концентрує у своїх руках надмірні повноваження. До речі, парламент має важелі впливу на діяльність цієї інституції, оскільки асигнування на її роботу визначаються Законом про державний бюджет. Владні функції розподілені у Конституції таким чином, що президент керує зовнішньою політикою, національною обороною та є Верховним Головнокомандувачем, а Кабінет Міністрів здійснює економічну, соціальну та культурну політику. Насправді такий розподіл повноважень дотримувалася хіба що за президентства Віктора Ющенка, який не спирався на парламентську більшість і був обмежений у здійсненні власних конституційних прерогатив.

На фоні скандалу «Міндічгейту» Данія зажадала звіту України щодо обставин розпорядження інвестиціями у *Fire Point*, однак навіть після другого запиту український уряд так і не надав достеменного звіту. Дефіцит парламентського контролю та розмивання функцій між економічною політикою уряду та зовнішньою і оборонною політикою президента також даються взнаки. На цьому фоні у 2026 р. Данія запланувала виділити на військову допомогу Україні 9,4 млрд крон (1,26 млрд євро), тоді як минулого року ця сума складала 16,5 млрд крон (2,21 млрд євро), а роком раніше - майже 19 млрд крон (2,54 млрд євро)⁵⁰. Недодержання вимог верховенства права та доброго врядування впливає на ступінь реалізації проєктів у рамках ВПК, насамперед щодо масштабування виробництва зброї та військового спорядження, що є важливою умовою для посилення обороноздатності та самодостатності національної економіки України. Попри все, під час парламентського розслідування обставин «Міндічгейту» слід пам'ятати про важливість розвитку вітчизняного ВПК та забезпечення ефективності національної безпеки і оборони. Ще одним проблемним моментом у підприємницькій діяльності є криза інституту наглядових рад у сфері ВПК, а також атака на інституційні гарантії діяльності незалежних регуляторів (наприклад, національних комісій з регулювання енергетики та фондового ринку). Насправді вказана проблема вирішується шляхом розбудови сталих інституцій та додержанням вимог доброчесності в економічній діяльності.

Конституція України, транзитом через РФ, запозичила французьку модель врядування, якій притаманний дуалізм виконавчої влади, розподіленої між президентом і урядом. Французька модель формування уряду доволі проста: президент номінує на посаду прем'єра за результатами консультацій із лідерами фракцій партій, які отримали представництво у Національних зборах - нижній палаті парламенту - за результатами виборів⁵¹. Формально кандидатура прем'єра не потребує схвалення з боку парламенту, однак Національні збори можуть оголосити вотум недовіри уряду у разі, якщо протягом 24 годин не буде підтримано внесеного урядом фінансового чи соціального законопроекту, що зазвичай складно реалізувати, оскільки існують обмеження для депутатів щодо голосування за вотум недовіри протягом однієї сесії (стаття 49 Конституції Франції). Тому, навіть

⁵⁰ Клішук Людмила, У 2026 році Данія суттєво скоротить військову підтримку України. Новинарня, 5 грудня 2025.

URL: <https://novynarnia.com/2025/12/05/u-2026-roczni-daniya-suttyevo-skorotyt-vijskovu-pidtrymku-ukrayiny/>

⁵¹ Процедура інвеститури уряду у Франції така: Президент призначає прем'єра, який пропонує президентові затвердити склад уряду (стаття 8 Конституції Франції), програма діяльності якого має бути схвалена Національними зборами (стаття 50).

URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/constitution-of-4-october-1958>

попри політичні розбіжності, французькі президенти жодного разу не призначали прем'єром особу, уряд якої не мав би підтримки з боку парламенту.

Роль політичних консультацій виражає суть президентського арбітражу, який особливо яскраво проявився після парламентських виборів у Франції влітку 2024 року. Як було зазначено в заяві Єлисейського палацу від 5 вересня 2024 року, президент Емманюель Макрон призначив прем'єр-міністром консерватора Мішеля Барньє, який має спроможність сформувати кабінет:

«Це призначення відбулося після безпрецедентного циклу консультацій, під час яких, згідно зі своїм конституційним обов'язком, президент запевнив, що прем'єр-міністр і майбутній уряд створять умови, щоб бути якомога стабільнішими, і дадуть собі можливість об'єднатися якомога ширше»⁵².

Попри можливість на власний розсуд призначити прем'єра, президент Макрон провів серію політичних консультацій із лідерами фракцій і, використовуючи мистецтво переговорів, звів нанівець спроби лідерів радикальних партій (як правих, так і лівих), що пройшли до Національних зборів, сформувати уряд⁵³. Хоча пізніше прем'єр Барньє подав у відставку у зв'язку з вотумом недовіри через відсутність підтримки бюджетного законопроекту, у грудні 2024 року за допомогою такого ж механізму президент Макрон призначив прем'єром Франсуа Байру, якого у вересні 2025 року замінив коаліційний⁵⁴ уряд Себастьяна Лекорню. Останній спирається на пропрезидентську партію «Відродження» і діє після певної перерви на зламі вересня-жовтня того ж року і дотепер⁵⁵. Такі заходи з боку президента Макрона перепинили можливість приходу до влади у Франції крайніх лівих і правих популістів.

Одним із останніх прикладів здійснення функції арбітражу є консультації президентки Словенії Наташі Пірц Мусар. Після консультацій із лідерами фракцій за результатами чергових виборів вона відмовила у висуненні кандидата на посаду прем'єр-міністра, оскільки жодна з обговорюваних кандидатур не мала підтримки більшості парламенту, а ідею функціонування уряду меншості вона не підтримує⁵⁶. За таких ситуацій чинний уряд продовжує здійснювати повноваження доти, доки не буде сформовано новий. Якщо прем'єра не оберуть у другому турі, парламент може ухвалити рішення про третій тур, де список кандидатів буде той самий, але кворум для обрання буде нижчим - замість абсолютної більшості достатньо простої. Якщо в третьому турі нікого не оберуть, президент розпускає парламент та призначає нові дострокові вибори.

Цей компаративний аналіз засвідчує важливість додержання президентами в умовах семі-президентіалізму конституційних звичаїв. Їхня суть полягає в тому, що на стратегічну перспективу президентам слід проводити політичні консультації таким чином, аби забезпечити формування ефективних урядів, які спиратимуться на парламентську більшість на основі коаліційних угод (у разі створення коаліційного уряду). Якщо потреби у формалізації коаліційної угоди немає, елементом такого конституційного звичаю є номінування до складу уряду представників політичних партій, що увійшли до коаліції. Однак ключовим елементом, що забезпечує функціональність семі-президентіалізму, є затвердження парламентом програми діяльності уряду. Це дає змогу розмежу-

⁵² Le Président de la République a nommé Monsieur Michel Barnier Premier ministre, Élysée, 5 septembre 2024.

URL: <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2024/09/05/le-president-de-la-republique-a-nomme-monsieur-michel-barnier-premier-ministre>

⁵³ Анастасія Гурін, Макрон проводить консультації з лідерами французьких партій, щоб призначити прем'єра, Дзеркало тижня, 2024, 26 серпня. URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/makron-provodit-konsultatsiji-z-liderami-frantsuzkikh-partij-shchob-priznachiti-premjera.html>

⁵⁴ Коаліцію складають пропрезидентська партія «Відродження», ліберально-консервативна партія «Республіканці», правоцентристські Демократичний рух і Горизонт. Правоцентристська партія «Відродження» заснована Макроном спочатку як L'Association pour le renouvellement de la vie politique на піку його популярності і в своєму заснуванні також відображала тренд до популізму, одна згідно із залізним законом олігархії, сформульованим Роберто Міхелсом, після приходу до влади її діячі були змушені обрати стриманіший політичний спектр задля стабільності і стійкості функціонування владних інститутів.

⁵⁵ Цей уряд став п'ятим за два роки. Валерій Савицький, У Франції оголосили новий склад уряду під керівництвом Лекорню, РБК-Україна, 13 жовтня 2025. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/frantsiyi-ogolosili-noviy-sklad-uryadu-pid-1760317073.html>

⁵⁶ Jasmina Kuzmanovic, Jan Bratanic, Slovenia in Limbo as President Defers Decision on Prime Minister, Bloomberg, 2026, 25 April.

URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2026-04-25/slovenia-in-limbo-as-president-defers-decision-on-prime-minister?srnd=homepage-europe>

вати функціонал президента та уряду за лінією «зовнішня політика / національна безпека і оборона - економічна і соціальна політика», що посилює їхню інституційну спроможність, стійкість та адаптивність, а також підзвітність і підконтрольність уряду перед парламентом. Наявність схваленої програми діяльності уряду дисциплінує парламентську коаліцію, через яку уряд має можливість просувати законопроекти, необхідні для реалізації політичного курсу. Це також зміцнює інституційну сталість екзекутиви за семіпрезиденталізму. У період «співіснування», коли уряд, що спирається на парламентську більшість, проводить незалежну від президента політику, це дозволяє забезпечити стабільність у реалізації політичного курсу коаліції та уряду.

Висновки

На основі цього компаративного аналізу можна дійти висновку, що популізм атакує сутність ліберальної конституційної демократії, що сьогодні яскраво спостерігається у США. Подібним чином популізм атакував британський конституціоналізм, що призвело до *Brexit*, у якому ключову роль відіграло поширення діпфейків через соціальні мережі, фінансоване російськими капіталами. І навпаки, популізм сприяє становленню та укріпленню авторитаризму, прикладом чого можуть слугувати авторитарне правління Орбана в Угорщині та теократичний режим в Ірані. Інструменти *militant democracy* цілком спроможні перепинити сповзання до авторитаризму, але для цього слід мати стале верховенство права, зокрема повагу до судових рішень та їх неухильне виконання. Створення формальних структур, правил чи процедур без ціннісного наповнення є не вираженням конституціоналізму, а його антитезою.

З погляду діалогу між конституційними цінностями у межах дискурсу ліберальної та соціальної демократії вагоме значення має «обороздатна демократія», що ґрунтується на чеснотах державних і політичних діячів. Запобігання зловживанню засобами конституційної демократії через атаку на правничі цінності гідності, свободи, рівності й верховенства права передбачає наявність набору чеснот, які сприяють ухваленню справедливих рішень на засадах належної правової процедури. Викривлення інструментів конституційної демократії проти їхнього призначення, коли атакується ідентичність окремих індивідів чи груп, закладає підвалини корпоративізму, наслідком чого є корупція та деградація соціальних інститутів. На прикладі Ірану помітна деградація інституту дорадчості (*šūrāhā*), що призводить до концентрації влади та контролю над соціальними інститутами з боку шіїтського духовенства з радикальними поглядами. Аналогічно, у США, окрім технофашистів із Кремнієвої долини та ізоляціоністів, до влади прийшла низка діячів, дотичних до євангельських церков, які до виборів 2024 року не відзначалися політичною активністю. Заперечення подальшого розвитку державних інститутів спричиняє їхню деградацію, що не може бути підмінено консервативним дискурсом щодо зниження державного дирижизму. Адже, якщо існує певна система соціального страхування чи охорони здоров'я, держава не може відмовитися від їхньої підтримки, а має через демократичний дискурс щодо передбачуваних наслідків обирати модель їхнього вдосконалення, а не згортати їх, оскільки це зачіпає значні сфери суспільного життя. Так, ліквідація незалежної агенції USAID істотно підірвала авторитет США на міжнародній арені. Згорання співробітництва і навіть погрози виходу зі складу НАТО серйозно обмежують модус США у системі колективної безпеки, що виявилось під час ірано-американського конфлікту у Перській затоці, який відверто не дістав схвалення серед держав-членів НАТО.

Деградація державних інститутів часто зумовлена дефіцитом чеснот державних і політичних діячів, яскравим прикладом чого є свідомо політика керівництва Угорщини та РФ, спрямована на маргіналізацію населення, яке стає залежним від різних форм державної підтримки, що спричиняє деградацію соціальних інститутів. У цьому світлі існують певні застереження щодо того, яким чином розвиватиметься Угорщина після парламентських виборів 2026 р., внаслідок яких Віктор Орбан втратив владу. Перспективи Росії на тлі триваючої війни з Україною наразі вбачаються туманними, якщо все це не закінчиться колапсом цього фактично мафіозного утворення, захопленого

спецслужбами. Відсутність дієвої системи стримувань і противаг, доступу до справедливого правосуддя, демократичної підзвітності та відповідальності влади спричиняє деградацію інститутів як держави, так і суспільства. В умовах невизначеності, як це видно на прикладі інвеститури урядів у Франції у 2024/25 роках та в Україні 2025 року, критично важливим є додержання вимог належної правової процедури та забезпечення балансу інтересів політичних сил, які репрезентують народ, з метою недопущення до влади радикальних політичних сил. Приклад високих чеснот чеського президента Петра Павла, який відмовив у призначенні міністром довікля одіозного політика, відомого своїми радикальними заявами, а також президентський арбітраж Емманюеля Макрона засвідчують, що додержання засад демократичної легітимності при формуванні урядів, а також чесність і відповідальність є запорукою стійкості та інституційної спроможності конституційної демократії.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Andras Hugiik, 'Lessons Learned from Military Intelligence Services Reform in Hungary', *Connections: The Quarterly Journal*, (2021) 20(1) 33-49
2. András Sajó, *Limiting Government: An Introduction to Constitutionalism* (Central European University Press, 1999)
3. András Sajó, 'The Constitution of Illiberal Democracy as a Theory About Society', *Polish Sociological Review*, (2019) 4(208) 396 DOI: 10.26412/psr208.01. URL: <https://polish-sociological-review.eu/pdf-117768-46854?filename=46854.pdf>
4. Arjomand, Saïd Amir, 'Constitution of the Islamic Republic,' in Ehsan Yarshater (ed.) *Encyclopaedia Iranica*, vol. VI, fasc. 2 1992 (Mazda) 150-158. URL: <https://perma.cc/9MPE-SH3G>
5. Balint Magyar, *Post-Communist Mafia State: The Case of Hungary* (Budapest: Central European University Press, 2016).
6. Belov Martin, 'The Concept of Dark Constitutionalism', in Belov M. (ed.) *Legal Imaginaries of Crisis and Fear. Dark Constitutionalism* (Routledge: Taylor and Francis Group, 2026)
7. Chrystia Freeland, *Sale of the Century: The Inside Story of the Second Russian Revolution* (Boston: Little, Brown, 2000)
8. Cristina Fasone, Yaniv Roznai, 'Constitutional Perspectives on Populism and the Crisis of Democracy: Introduction to a Comparative and Interdisciplinary Inquiry', *ICL Journal* (2026) 20(1). DOI: 10.1515/icl-2025-0061
9. David Landau, 'Abusive Constitutionalism', *U.C. David Law Review* (2013) 47, 189
10. Douglass C. North, John J. Wallis, Barry R. Weingast, *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009).
11. Drinóczi T, Bień-Kacała A., 'Illiberal Constitutionalism: The Case of Hungary and Poland', *German Law Journal* (2019) 20(8), 1140-1166. DOI: 10.1017/glj.2019.83
12. Kathryn Stoner-Weiss, *Resisting the State: Reform and Retrenchment in Post-Soviet Russia* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006)
13. Kim Lane Scheppele, 'The Rule of Law and the Frankenstate: Why Governance Checklists Do Not Work', *Governance* (2013) 26, 559
14. Larry D Kramer, 'Popular Constitutionalism, circa 2004', *California Law Review* (2004) 92(4), 959-1011
15. Mirjam Künkler and David S. Law, 'Islamic Constitutionalism: Iran', in *Constitutionalism in Context* (Cambridge University Press 2022)
16. Mishina E., *The Long Shadows Of The Soviet Past: A Picture Of Judicial Reforms In The Transition Era* (Moscow: Liberal Mission Foundation, 2020)
17. Uladzislau Belavusau, 'Mnemonic Constitutionalism and Rule of Law in Hungary and Russia', *Interdisciplinary Journal of Populism* (2020) 1(1), 16-29.. URL: https://www.lawpop.eu/wp-content/uploads/2021/01/3.-Mnemonic-Constitutionalism_Ulad-Belavusau.pdf.
18. Vadim Volkov, *Violent Entrepreneurs: The Role of Force in the Making of Russian Capitalism* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2002).
19. Vladimir Gel'man, *The Politics of Bad Governance in Contemporary Russia* (University of Michigan, Ann Arbor, 2022)
20. William Partlett, Mikhail Krasnov, 'Russia's Non-Transformative Constitutional Founding', *European Constitutional Law Review*, (2020) 15, 644-667. DOI: 10.1017/S1574019619000403
21. Александер Гамільтон, Джеймс Медісон, Джон Джей, *Федераліст* (Київ: Видавництво «Сфера», 2002).

22. Александре Тенасе, Михайло Савчин, Порівняльне дослідження передової практики конституційних органів у державах-членах Ради Європи стосовно конституційного судочинства в умовах воєнного стану. Рада Європи: Проєкт «Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні», який реалізується в рамках спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи «Партнерство заради належного врядування» (Київ, 2025)
23. Дейл Ф. Ейкельман, Близький Схід та Центральна Азія. Антропологічний підхід. Центр близькосхідних досліджень (Київ: Видавничий дім «Стилос», 2025)
24. Медушевский А.Н. (ред.) Конституция России после реформы 2020 года: проблемный комментарий (Москва: Центр конституционных исследований, 2025).
25. Савчин М., Конституціоналізм і природа конституції (Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2009)
26. Савчин М., Конституція: люди та інституції (SWOT-коментар) (Київ: Юрінком Інтер, 2024) 20-25
27. Савчин М., 'Руссо-українська війна та трансформація права', Право України (2023) 1, 15-19. DOI: 0.33498/louu-2023-01-012
28. Фадеев В.И. (ред.) Конституционное право (Москва: Проспект, 2015)
29. Шейнис Виктор Леонидович, Власть и закон: Политика и конституции в России в XX-XXI веках (Москва: Мысль, 2014)

References

Bibliography:

1. Aleksander Hamilton, Dzheims Medison, Dzhon Dzhei, Federalist (Kyiv: Vydavnytstvo «Sfera», 2002).
2. Aleksandre Tenase, Mykhailo Savchyn, Porivnialne doslidzhennia peredovoi praktyky konstytutsiinykh orhaniv u derzhavakh-chlenakh Rady Yevropy stosovno konstytutsiinoho sudochynstva v umovakh voiennoho stanu. Rada Yevropy: Proiekt «Pidtrymka rozvytku konstytutsiinoi yustytysii v Ukraini», yakyi realizuietsia v ramkakh spilnoi prohramy Yevropeiskoho Soiuzu ta Rady Yevropy «Partnerstvo zarady nalezhnoho vriaduvannia» (Kyiv, 2025)
3. Andras Hugiik, 'Lessons Learned from Military Intelligence Services Reform in Hungary, Connections: The Quarterly Journal, (2021) 20(1) 33-49
4. András Sajó, Limiting Government: An Introduction to Constitutionalism (Central European University Press, 1999)
5. András Sajó, 'The Constitution of Illiberal Democracy as a Theory About Society, Polish Sociological Review, (2019) 4(208) 396 DOI: 10.26412/psr208.01. URL: <https://polish-sociological-review.eu/pdf-117768-46854?filename=46854.pdf>
6. Arjomand, Saïd Amir, 'Constitution of the Islamic Republic, in Ehsan Yarshater (ed.) Encyclopaedia Iranica, vol. VI, fasc. 2 1992 (Mazda) 150-158. URL: <https://perma.cc/9MPE-SH3G>
7. Balint Magyar, Post-Communist Mafia State: The Case of Hungary (Budapest: Central European University Press, 2016).
8. Belov Martin, 'The Concept of Dark Constitutionalism, in Belov M. (ed.) Legal Imaginaries of Crisis and Fear. Dark Constitutionalism (Routledge: Taylor and Francis Group, 2026)
9. Chrystia Freeland, Sale of the Century: The Inside Story of the Second Russian Revolution (Boston: Little, Brown, 2000)
10. Cristina Fasone, Yaniv Roznai, 'Constitutional Perspectives on Populism and the Crisis of Democracy: Introduction to a Comparative and Interdisciplinary Inquiry, ICL Journal (2026) 20(1). DOI: 10.1515/icl-2025-0061
11. David Landau, 'Abusive Constitutionalism, U.C. David Law Review (2013) 47, 189
12. Deil F. Eikelman, Blyzkyi Skhid ta Tsentralna Aziia. Antropolohichni pidkhyd. Tsentr blyzskokhidnykh doslidzhen (Kyiv: Vydavnychi dim «Stylos», 2025)
13. Douglass C. North, John J. Wallis, Barry R. Weingast, Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History (Cambridge: Cambridge University Press, 2009).
14. Drinóczi T, Bień-Kacała A., 'Illiberal Constitutionalism: The Case of Hungary and Poland, German Law Journal (2019) 20(8), 1140-1166. DOI: 10.1017/glj.2019.83
15. Fadeev V.Y. (red.) Konstytutsyonnoe pravo (Moskva: Prospekt, 2015)
16. Kathryn Stoner-Weiss, Resisting the State: Reform and Retrenchment in Post-Soviet Russia (Cambridge: Cambridge University Press, 2006)
17. Kim Lane Scheppele, 'The Rule of Law and the Frankenstate: Why Governance Checklists Do Not Work, Governance (2013) 26, 559
18. Larry D Kramer, 'Popular Constitutionalism, circa 2004, California Law Review (2004) 92(4), 959-1011
19. Medushevskii A.N. (red.) Konstitutsiia Rossii posle reformy 2020 goda: problemnyi kommentarii (Moskva: Tsentr konstitutsionnykh issledovani, 2025).

20. Mirjam Künkler and David S. Law, 'Islamic Constitutionalism: Iran, in *Constitutionalism in Context* (Cambridge University Press 2022)
21. Mishina E., *The Long Shadows Of The Soviet Past: A Picture Of Judicial Reforms In The Transition Era* (Moscow: Liberal Mission Foundation, 2020)
22. Savchyn M., *Konstytutsiia: liudy ta instytutsii (SWOT-komentar)* (Kyiv: Yurinkom Inter, 2024) 20-25
23. Savchyn M., *Konstytutsionalizm i pryroda konstytutsii* (Uzhhorod: Polihraftsentr «Lira», 2009)
24. Savchyn M., 'Russo-ukrainska viina ta transformatsiia prava, *Pravo Ukrainy* (2023) 1, 15-19. DOI: 0.33498/louu-2023-01-012
25. Sheinis Viktor Leonidovich, *Vlast i zakon: Politika i konstitutsii v Rossii v XX-XXI vekakh* (Moskva: Mysl, 2014)
26. Uladzislau Belavusau, 'Mnemonic Constitutionalism and Rule of Law in Hungary and Russia, *Interdisciplinary Journal of Populism* (2020) 1(1), 16-29.. URL: https://www.lawpop.eu/wp-content/uploads/2021/01/3.-Mnemonic-Constitutionalism_Ulad-Belavusau.pdf.
27. Vadim Volkov, *Violent Entrepreneurs: The Role of Force in the Making of Russian Capitalism* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2002).
28. Vladimir Gelman, *The Politics of Bad Governance in Contemporary Russia* (University of Michigan, Ann Arbor, 2022)
29. William Partlett, Mikhail Krasnov, 'Russias Non-Transformative Constitutional Founding, *European Constitutional Law Review*, (2020) 15, 644-667. DOI: 10.1017/S1574019619000403